

органам виконавчої влади з центру. Для досягнення збільшення обсягів виробництва даної продукції держава має використовувати нові інструменти співпраці стимуляційного характеру. У даному випадку, це – компенсації процентних ставок за кредитами, взятими для виробництва гречки, дотації виробникам, інше. Лише з використанням таких інструментів державної політики можна в тісній співпраці з усіма суб'єктами регіонального розвитку вирішувати наявні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів.

Державна регіональна політика покликана сприяти порозумінню та взаємодії на рівнях держава – бізнес, держава – регіони, держава – громадськість, зацікавити партнерів держави до подальшої співпраці шляхом сприяння у вирішенні їх проблем (регуляторних, інфраструктурних, фінансових, інших), що мають місце під час реалізації інвестиційних проектів в регіоні.

До моменту здійснення децентралізації управління необхідно вибудувати чітку систему державного управління регіональним розвитком по усій його вертикалі, яка буде готова забезпечити якісну реалізацію державою політики регіонального розвитку. А це означає, що при такій системі мають бути створенні умови, що забезпечать на партнерських відносинах держави з місцевими органами влади, іншими суб'єктами регіональної політики спільне вирішення давно назрілих проблем соціально-економічного розвитку регіонів.

1. Державна регіональна політика – сутнісна складова сучасної внутрішньої і зовнішньої політики Української держави. Її роль неухильно зростає в контексті поглиблення процесів демократизації і децентралізації влади і управління. Підтвердженням цього є місце, яке посідає політика регіонального розвитку в політиці Європейського союзу.

2. Завданням державної регіональної політики є визначення фактів невикористання, або неефективного використання ресурсів регіонів. За результатами проведеної роботи політика держави щодо регіонального розвитку має забезпечити організацію спрямування як державної, так і місцевої допомоги на вирішення наявних проблем, що спричинили нераціональне використання ресурсів регіону.

3. Державна регіональна політика покликана скоординувати галузеві політики держави на вирішення наявних проблем соціально-економічного розвитку регіонів, держави в цілому. Завдяки використанню ефективних інструментів стимуляційного характеру, держава спроможна забезпечити тісну співпрацю органів публічної влади з приватним і громадським секторами з метою вирішення спільних проблем. Задля цього необхідно законодавчо визначити місце державної регіональної політики в системі сучасної політики держави і дієві механізми її реалізації.

4. Умовою забезпечення результативності державної регіональної політики є продовження процесу децентралізації та наближення національного законодавства з питань регіональної політики і регіонального самоврядування до європейських стандартів.

5. У чіткій і публічній системі державного управління регіональним розвитком в Україні зацікавлене і європейське співтовариство. Лише за такої умови ЄС готовий надавати ресурси, в тому числі фінансові, для забезпечення соціально-економічного розвитку українських регіонів. Після проведення адміністративної реформи на регіональному та місцевому рівні саме регіональна політика європейського зразка буде сприяти залученню усього наявного потенціалу регіонів для їх подальшого соціально-економічного розвитку.

6. Важлива роль в інституційній моделі державного управління регіональним розвитком відводиться Фонду регіонального розвитку – представницькому органу всіх зацікавлених центральних органів виконавчої влади. Фонд має виступати партнером для недержавних учасників державної регіональної політики, створюючи умови для ефективного ведення економічної діяльності суб'єктами господарювання та фінансово підтримуючи їх діяльність.

Література.

1. Бабаєв В. М. Децентралізація державної влади та регіоналізація по-європейськи: можливі сценарії для України / В. Бабаєв // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць ХарПІДУ. – Харків: ХарПІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 3 (26). – С. 356–367.

2. Виступ Президента України В. Януковича на засіданні Ради регіонів, що відбулося 24 січня 2011 року – <http://www.president.gov.ua/news/19183.html>.

3. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / За ред. М. І. Долішнього. – Київ : видавництво «Наукова думка», 2006. – 511 с.

4. Збаращук О. В. Проблеми становлення державної регіональної політики: пошук нової моделі управління регіональним розвитком / О. Збаращук // Теоретичні та прикладні питання державотворення [Електронний ресурс] : електронне наукове фахове видання. – Вип. 4. – 2008. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R_2/09zovurr.pdf.

5. Іжа Микола. Реформування адміністративно-територіального устрою України: можливі небезпеки федералізації та формалізації регіонального рівня / Збірник наукових праць «Теоретичні та прикладні питання державотворення», Випуск 6, Одеса, 2010 р. – <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2010-6/zmist/odyframe.htm>.

6. Керецман В., Лендъел М. Досвід діяльності агентств регіонального розвитку у країнах Центральної Європи // Збірник. наук. праць НАДУ. – Вип. 2. – К.: Видво НАДУ, 2004.- С. 306–312.

7. Мрінська О. В. Регіональна політика в країнах Європейського союзу і можливості використання її досвіду в Україні (суспільно-географічне дослідження): дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / НАН України; Інститут географії. – К., 2005.

8. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. С. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

УДК 327.3:325.2(438)

Вікторія Кованда

ДОСВІД РОБОТИ ПОЛЬЩІ З ПОЛЬСЬКОЮ ПОЛОНІЄЮ

В статті проаналізовано досвід співпраці Польщі з полонією (польською діаспорою, що проживає у різних державах світу), звернено особливу увагу на досвід підтримки Польщею української полонії, наведені

© Кованда В.А., 2011.

шляхи та результати використання державними інституціями та неурядовими організаціями Польщі зв'язків із іноземною полонією для створення та ствердження позитивного іміджу країни на геополітичному просторі, сформульовано загальні рекомендації щодо співпраці України із власною діаспорою (закордонним українством).

Ключові слова: закордонне українство, діаспора, полонія, співпраця з закордонним українством, досвід підтримки Польщею української полонії.

✎ Міграція на початку XXI ст. починає займати одне із чільних місць у політиці не лише різних держав світу, але й таких міжнародних структур, як ООН, ЮНЕСКО, ЄС та ін. На світових конференціях та форумах з питань міграції поміж іншого активно дискутується проблема співпраці з діаспорою, оскільки це явище виникло як наслідок міграційних процесів. У центрі цих дискусій – шляхи ефективного залучення діаспори для взаємної користі як країни проживання, так і країни походження та розробка нового інструментарію для збільшення впливу діяльності діаспори як чинника розвитку держави походження мігранта.

Держави визнають, що належність особи до країни походження не визначається місцем перебування цієї особи. Виникає новий вид стосунків «людина – держава», «державна – діаспора». За останні 25 років на політичній арені роль діаспори помітно зросла. Причин є багато, серед них слід назвати геополітичні зміни, зокрема, зумовлені падінням радянської системи, що призвело до виникнення нових країн на геополітичній карті світу, а також політику полікультурності, що активно впроваджується у країнах, де мешкає велика чисельність іммігрантів; новітні комунікаційні технології, які наразі є потужним засобом спільного згуртування, тощо.

Сьогодні значна кількість країн вже розробила механізми різностороннього співробітництва зі своїми діаспорами, стимулюючи в такий спосіб процеси наукової, культурної, політичної та бізнесової інтеграції. Наслідком таких інтеграційних взаємодій є виникнення цілісності, що має нові якості та сутність. У процесі взаємодії відбувається формування інтересів, цілей, які усвідомлюються як спільні для цієї цілісності, тобто діаспори.

Світова практика засвідчує, що при виробленні політики взаємодії держави та її діаспори слід дати відповідь на запитання: кого держава визначає як діаспору, де локалізована діаспора, шляхи залучення діаспори для розвитку держави, чітко встановлення очікуваного результату від співпраці з діаспорою. Уряди багатьох країн ставлять собі за мету залучити діаспору шляхом активного використання людського, соціального, фінансового, культурного, політичного капіталу. Отже, для України виникає нагайна потреба у вивченні, асиміляції та використанні успішного досвіду співпраці з діаспорою зарубіжних країн. Однією з таких держав є Польща, що і зумовило звернення до аналізу польського досвіду роботи з полонією (польською діаспорою). Таким чином, метою статті є аналіз досвіду Польщі у співпраці з іноземними полоніями.

✎ Проблеми польської меншини в різних країнах в новітні часи вивчали, зокрема, українські і польські дослідники, такі як: Я. Дашкевич, Т. Зарецька, Л. Зашкільняк, Я. Калакура, О. Калакура, А. Кондрацький, О. Красівський, В. Палієнко, Г. Сторонський, К. Зеленько, Г. Мотика, Т. Ольшанський, М. Сівіцький, К. Сіроцька.

Тільки за останнє десятиріччя в Україні та Польщі оприлюднено цілу низку досліджень історичних

та етносоціальних аспектів української полонії, демографічних змін у її складі, втрат, яких зазнала польська людність в УРСР в результаті масових репресій, голодоморів, депортацій, насильницької асиміляції. Це, зокрема, наукові праці: А. Кондрацького, Г. Сторонського, Т. Єременко, О. Калакури, В. Сергіїчика, В. Литвина, О. Рубльова та ін. Велику зацікавленість долею своїх одноплеменників в різних країнах виявляють і польські дослідники, серед них – В. Лісак, Ж. Купзак, С. Степнь і ін.

Невирішені частини заг. пробл. Проблеми української полонії широко висвітлюються на шпальтах польськомовних газет, у спецвипусках радіо та телепередачах. Повнішому задоволенню духовних і національних потреб поляків сприяли Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), урядові заходи щодо демократизації релігійного життя в Україні, ліквідації будь-якої дискримінації діяльності римо-католицької церкви, легалізації Української греко-католицької церкви. Вже на початок 1992 р. Було зареєстровано 2600 громад УГКЦ та понад 450 громад РКЦ, число яких майже подвоїлося за минулі роки. Львівська архідієцезія РКЦ одержала статус митрополії, значно збільшилася кількість її громад у центральному регіоні, зокрема в м. Києві, у Житомирській, Вінницькій та Хмельницькій областях. На початок 2000 р. функціонувало понад 800 громад РКЦ, 38 монастирів, 16 місій, три братства, шість духовних навчальних закладів, у т. ч. Український римо-католицький університет, Київський католицький коледж, 420 священнослужителі, понад 440 недільних шкіл, майже 700 костелів та інших культових споруд, створено римо-католицьке товариство «Полонія» [2, с. 239].

Мета цієї статті полягає у тому, щоб довести доцільність використання зарубіжного досвіду підтримки підтримки Польщею української полонії.

Викладення основного матеріалу. Якщо звернути увагу на розвиток підтримки Полонії в Україні, слід зазначити наступні результати співпраці Польщі з етнічними поляками в нашій країні. З відновленням реальної державності України розпочалося відродження національно-культурного і громадського життя української полонії, яка однозначно підтримала Акт проголошення незалежності України, Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. Польська меншина схвально поставилася до позиції її історичної батьківщини в цьому питанні, адже Польща була першою серед зарубіжних держав, яка офіційно визнала Україну. На базі українського відділення Товариства радянсько-польської дружби на рубежі 80-90-х рр. XX століття сформувалося культурно-просвітнє товариство поляків України, яке очолив С. Галацький. У 1990 і 1991 рр. відбулися два конгреси поляків України, які започаткували Спілку поляків України на чолі з С. Костецьким. Невдовзі була заснована Федерація польських товариств України, керівником якої стала Є. Хмельова. З її ініціативи в 1996 р. проходив сейм поляків України, на якому були визначені перспективні завдання національно-культурного відродження польської громади [1].

В Україні функціонує п'ять польських шкіл, майже 300 класів, десятки недільних шкіл і факультативних груп, у яких понад 5 тис. дітей і підлітків вивчають польську мову, літературу, історію. У рамках укладених між Україною та Польщею Договору, спільної заяви «До порозуміння і єднання» та Угоди про співробітництво в галузі науки й освіти активізується співпраця культурно-освітніх закладів, взаємообмін фахівцями, духовними і культурними цінностями. Понад 300 випускників шкіл України здобувають вищу освіту в Польщі, окрім того, в Київському і Львівському університетах, Дрогобицькому

педуніверситеті створено відділення і групи підготовки викладачів та вчителів польської мови. Лише за п'ять років видано понад 60 книг, довідників, словників, підручників для польських студентів і учнів. Стали традиційними щорічні фестивалі польської культури в Житомирі, Києві, Львові, фестивалі польського фольклору, діє більше сотні аматорських художніх колективів, ансамблів, хорових капел.

Великою популярністю користуються польський фольклорний ансамбль «Яскулки» при київському товаристві «Згода» та колектив «Поліські соколи» при «Спілці поляків Житомирщини», а також інші аматорські колективи. Польща активно підтримує польську меншину в Україні, переважно через дві організації, створені для підтримки «східних поляків» на території колишнього Радянського Союзу (це такі напівнезалежні установи, як Польська спільнота (Wspolnota Polska) та Фундація допомоги полякам на Сході (Fundacja Pomocy Polakom na Wschodzie)) [3, с. 165]. Ці організації надають значну підтримку меншині в розвитку польської мови та культури серед поляків колишнього СРСР, а також польської інтелігенції.

Розширення ЄС, зокрема введення нового візового режиму для громадян України у жовтні 2003 р. також торкається питання відносин між польською державою та польською меншиною на сході, бо полякам в Україні заборонено мати подвійне громадянство (українське і польське). Оскільки Україна не дозволяє мати подвійне громадянство, отже, значно обмежує можливість доступу польської меншини до Польщі. До того ж на поляків в Україні не поширюється дія закону про репатріацію, прийнятого з метою полегшити переселення поляків із центральноазійських республік до Польщі.

Для вирішення цієї проблеми наприкінці 1998 р. верхня палата польського парламенту, яка є головним форумом для обговорення ініціатив та політики стосовно Полонії (польської діаспори), запропонувала ідею запровадити так звану «Польську карту» (Karta Polska) – польський варіант напівгромадянства, схожий на той, який було впроваджено в Угорщині. Пропозиція була схвалена і лівими, і правими сенаторами в березні 1999 р. Цей документ надавав право особі польського походження, яка його одержала, перетинати кордон за спрощеною схемою, а всередині Польщі – право на вільний доступ до послуг охорони здоров'я та освіти. До осіб, які мають право на одержання такої карти, належать:

- по-перше, ті особи, які втратили своє польське громадянство після Другої світової війни;
- по-друге, ті, хто має документи, які підтверджують їхнє польське походження;
- по-третє, які довели лояльність Польщі своєю діяльністю (наприклад, використовуючи польську мову та виховуючи дітей у «польському дусі та культурі»).

До привілеїв, які надаються одержувачу цієї карти, входять необмежений дозвіл на проживання (без доведення наявності коштів для проживання), а також користування спільними благами (такими, як освіта та система охорони здоров'я). І все ж, незважаючи на те, що цю пропозицію ухвалив сенат, закон був заблокований сеймом (нижньою палатою парламенту), оскільки 2 мільйони «східних» поляків, які мають право на одержання згаданої карти, стали б занадто великим тягарем для обмеженого державного бюджету [4]. До того ж у світлі міжнародних дебатів щодо «статусного закону», який було прийнято в Угорщині, польський уряд не хотів провокувати складну ситуацію.

Республіка Польща проводить активну політику допомоги польській меншині в Україні, більшість якої потерпає від соціально-економічних негараздів, бо складається із людей, заклопотаних матеріальним виживанням. Отже, їм не вистачає ресурсів для проведення культурних заходів для збереження ідентичності.

Попри всі катастрофічні втрати, яких зазнала польська меншина за минулі роки, вона зуміла, з одного боку, вистояти, зберегти національну ідентичність, національно-культурні й духовні цінності – мову, культуру, церкву, традиції – ключові риси національно-етнографічної ментальності, а з іншого – стати на шлях активного національно-культурного відродження, відновлення етнічності, долучилася до участі в державному будівництві України, до народної дипломатії. Українська полонія довела, що вона з-поміж інших іноетнічних груп є найбільш укоріненою в українське суспільство, при цьому позиціонує себе частиною світової польщини, є містком українсько-польського порозуміння і партнерства.

Окрім того, Польща активно використовує співпрацю з полонією для просування власного іміджу у світовому товаристві. Від початків незалежності Польщі державні структури приділяють значну увагу та ретельно працюють над розбудовою та підтримкою позитивного іміджу своєї держави за кордоном. Сьогодні в керівних європейських структурах працює близько 600 поляків, а Єжи Бузек є Президентом Європейського парламенту. Польська діаспора є однією з найактивніших учасників виборів у закордонних виборчих округах.

Робота з формування позитивного іміджу Польщі у світі ведеться багатопланово, але основну роль у цьому процесі відіграє дипломатична діяльність Міністерства закордонних справ Республіки Польща, зокрема, через мережу програм і заходів. Найновіші з таких програм: Східне партнерство (польсько-шведський проект, скерований на зміцнення співпраці ЄС зі східними сусідніми державами) та Польська допомога (проект, який передбачає допомогу країнам, що розвиваються, у їх прогресі, а також підтримку в галузі розбудови та зміцнення демократії, моніторингу та оцінки ситуації з дотримання прав людини та основних свобод громадянина, зміцнення незалежності інституцій громадянського суспільства).

У МЗС спеціально створено Департамент публічної дипломатії та культури, головним завданням якого є підтримка заходів та матеріалів, які створюють «промоушен» Польщі за кордоном.

Обов'язковим стабільним проектом, який щороку фінансується з коштів МЗС Польщі на промоційну діяльність, є навчальні візити. У цьому напрямі МЗС має підписані відповідні угоди з установами та інституціями, через які й реалізуються ідеї. Журналістів, експертів і науковців із різних країн світу запрошують до Польщі (переважно на три дні). Запрошені мають можливість не лише ближче познайомитися з країною, про яку пишуть, яка є предметом їхнього дослідження чи зацікавлення, вони також зустрічаються як із представниками польської влади, так і зі своїми колегами за фахом. Польські інститути збирають навколо себе «приятелів» серед студентів і викладачів факультетів полоністики та славістики вищих навчальних закладів, організовують приїзди та лекції (майстер-класи та ін.) польських науковців до країни перебування, щоб іноземна молодь могла спілкуватися з відомими науковцями, митцями, експертами з різних галузей економіки та суспільного життя Польщі, а ті, у свою чергу, щоб залишили свій слід у процесі виховання тієї молоді.

Через установи, з якими підписано угоди, МЗС долучається до організації поїздок іноземців-вихідців з

Польщі на землі їхніх батьків і дідів, до колишніх концентраційних таборів, які волею обставин були створені на польській території, і де знищували представників усіх народів і релігій.

МЗС через установи і інституції, з якими тісно співпрацює, дуже активно займається роботою з молоддю. Найбільш класичною і дієвою інституцією просування польської культури за кордоном залишаються Польські інститути, діяльністю яких керує також МЗС. На сьогодні їх є 20. У кожному такому інституті працює по 6–8 осіб, серед яких обов'язково є науковий експерт, делегований з Польщі, та 2–3 місцеві експерти, які професійно володіють мовою та знають ситуацію в країні перебування, мають налагоджені контакти в місцевих культурних середовищах. До роботи в таких установах завжди запрошують фанатів своєї справи. Вони мають добре знати мистецькі кола країни, в якій працюють, відмінно знати і любити свою культуру, щоб мати змогу іншим представити її так, щоб людина, якщо не відразу полюбила, то обов'язково, щоб зацікавилася і хотіла більше довідатися про країну Польщу.

Отже, Міністерство закордонних справ Польщі сприймає навчальні візити і ознайомлювальні поїздки, як основу роботи зі створення позитивного іміджу своєї держави у світі.

Ще одним стабільним проектом, на який щороку обов'язково виділяються кошти, є забезпечення безперервної діяльності інтернет-ресурсів МЗС (у тому числі посольств і консульств, Польських інститутів).

Крім МЗС, підтримку Польським інститутам у світі надають інституції культури, які займаються міжнародною співпрацею, зокрема, Польський інститут кіномистецтва, Інститут книжки, Театральний інститут, Національний інститут Ф. Шопена, Інститут Адама Міцкевича, Міжнародний центр культури у Кракові, Польське агентство інформації та закордонних інвестицій, Польська туристична організація (нещодавно розпочала кампанію промоування Польщі в CNN) та інші. Тут уже йдеться про комплексний підхід до промоування польської культури за кордоном. Адже експерти вважають, що 90% промоції держави проходить саме через культуру, і вже лише решта 10% – через засоби масової інформації та інше.

Інститут Адама Міцкевича, який почав працювати у 2000 р. в результаті домовленості між Міністерством закордонних справ і Міністерством культури і національної спадщини Польщі, за десять років діяльності реалізував близько 3 тисяч проєктів (сезони та фестивалі польської культури, фільми, виставки, концерти) у 25-ти країнах. На переконання організаторів (МЗС та МКІНС) та запального керівника Інституту А. Міцкевича Павла Поторочина, культурна дипломатія є відносно недорогим задоволенням, але приносить фантастичні результати – як економічні прибутки, так і політичні дивіденди.

Інститут книжки, про роботу якого згадувалося вище, спонсорує переклад і видавництво вітчизняної літератури іноземними мовами. Інститут оплачує поїздки видавців і перекладачів до Польщі, німецькою та англійською мовами видає каталог «Нові книжки з Польщі», а також адмініструє Перекладацьку програму, метою якої є захоплення і фінансова підтримка перекладів польської літератури іноземними мовами. Результатом роботи Інституту на сьогодні є видання сотень найменувань книжок у світі, найбільше – в сусідніх із Польщею країнах.

Польські інституції та урядові організації, які займаються культурою, ведуть цілий ряд проєктів, які опосередковано чи безпосередньо пов'язані з промоуванням польської культури у світі. Так, наприклад, що-

року міністр закордонних справ Польщі вручає кільком вибраним іноземним науковцям, літераторам, реставраторам, культурним діячам дипломи за промоування Польщі у світі та збереження польської культурної спадщини. Встановлено також нагороди за кращу статтю, книжку, художній твір про Польщу та двосторонні відносини (наприклад, українсько-польські). Відбувається Конкурс імені Єжи Ґедройця, в якому беруть участь наукові роботи на польську тематику або про двосторонні відносини.

Завдяки цим та іншим заходам польська діаспора у світі є реальним і потужним промотором інтересів Польщі, отже, сприяє формуванню такого самого позитивного іміджу держави за кордоном.

✎ Таким чином, навіть побіжний аналіз дозволяє зробити наступні висновки.

Світова практика показує, що держави розцінюють діаспору, як:

- 1) потужний націєтворчий та державотворчий фактор розвитку;
- 2) дієвий інструмент політичного, економічного та культурного впливу в країнах проживання;
- 3) ефективний засіб для утвердження позитивного образу своєї держави у міжнародній спільноті;

Для реалізації розвитку стратегії співпраці з діаспорою та з метою збереження національної ідентичності держави використовують різноманітний інструментарій, а саме:

- 1) створення спеціальних відомств в урядах, які уповноважені займатися розвитком діаспори;
- 2) розробка програм (програми повернення співвітчизників, молодіжні програми, програми підтримки розвитку бізнесу, освіти, культури, тощо);
- 3) проведення форумів, конгресів, конференцій, як засіб вироблення механізмів співпраці та запозичення й обміну досвідом.

Україні, як молодій державі, в питанні взаємодії з діаспорою необхідно базуватися на постулаті: українська діаспора інтегральна частина нашої держави. У зв'язку з цим:

- 1) вивчити світовий досвід взаємодії з діаспорою та механізми співпраці;
- 2) розробити стратегію співпраці з діаспорою як державотворчого фактору, поєднуючи капітал вмінь та знань на синергетичній основі;
- 3) визнати напрям роботи з діаспорою як стратегічний, який не залежить від змін політичних персоналій.

Література.

1. Калакура Я. Поляки – сусіди українців і давні жителі на їх етнічних землях / Я. Калакура. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерала: <http://www.ualogos.kiev.ua>.
2. Національні меншини України у ХХ столітті. – К., 2000. – 439 с.
3. Gasowski T. Państwo Polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie Modelu Polityki / Tomasz Gasowski. – Kraków, 2000. – 465 s.
4. Stanowisko Rady Ministrów wobec senackiego projektu Ustawy o Karcie Polaka i trybie stwierdzenia przynależności do Narodu Polskiego osob narodowosci polskiej lub pochodzenia polskiego / Binro Studiów I Ekspertyz. – Warszawa, 1999. – 10.12.